

הואיל משה

פרשת בלק
שנת תשפ"א

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"ס

וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמרי:
ואיתא במדרש [מובא בספר מתת י-ה], ישראל זה ישראל
סבא, לאמורי, זה עשו, וצ"ב.

פירכא להק"ו מה שאנחנו לא ידענו ע"כ אין עונשין מה"ד,
ועיין בספר גינת וורדים (כלל א).

ובספר תורת חסד מבעל השמן הרוקח ז"ל (כלל ל"ב) כתב
הטעם דאין עונשין מה"ד, משום דק"ו לא הוה מפורש
בתורה ולא דמי ללאו דחסימה, כמבואר במסכת מכות (דף יג.)
דלאו שאינו דומה ללאו דחסימה אין לוקין עליו עיי"ש,
ומעתה אי נימא דלכן אין עונשין מה"ד משום דדילמא אית
להק"ו פירכא, לפי"ז י"ל דגם בב"נ אמרינן אין עונשין מה"ד,
וכ"כ בספר גינת וורדים (כלל ג), משא"כ אי נימא דהטעם
הוא משום דאינו דומה ללאו דחסימה, א"כ י"ל דרק בישראל
בעינן שיהא דומיא דלאו דחסימה ולא בעכו"ם, ולכן י"ל דלגבי
ב"נ אמרינן דעונשין מה"ד.

והנבס"ד, עפי"מ ששמעתי מכ"ק אדמו"ר מצאנז-קלויזענבורג
שליט"א, דלכן בלעם רצה לקלל את בני ישראל ולא רצה
להלוך עמהם למלחמה, דאם הולך למלחמה ויהרגם, אז יעבור
על אחד משבעה מצוות בני נח, אבל אם הוא רק יקללם, אז
הוא רק גרמא וגרמא פטור, עכ"ד כ"ק אדמו"ר מצאנז-
קלויזענבורג שליט"א.

ומבואר במסכת מכות (סו) הטעם דאין לוקין אלאו שאין בו
מעשה משום דאינו דומה ללאו דחסימה עיי"ש, ומעתה למ"ד
דלוקין אלאו שאין בו מעשה ע"כ דס"ל דלוקין אף אם אינו
דומה ללאו דחסימה, וע"כ הטעם דאין עונשין מה"ד הוא
משום דילמא אית ליה פירכא להק"ו וז"פ.

ובמנחת חינוך (מצוה ל"ד אות ח), הביא מש"כ הרמב"ם בהל'
מלכים (פ"ט-ה"ד) וז"ל, בן נח שהרג נפש אפילו עובר במעי
אמו נהרג עליו, וכן אם הרג טריפה, או שכפתו ונתנו לפני
הארי, או שהניחו ברעב עד שמת, הואיל והמית מכל מקום
נהרג עכ"ל, וכתב ע"ז המנחת חינוך וז"ל, וגם מבואר שם
דאפילו על ידי גרמא, כגון כפתו והניחו ברעב או לפני ארי
וכיוצא בזה, דבישראל פטור, אבל בן נח חייב בכל ענין, והוא
אינו בש"ס דילן, ובודאי מצא באיזה מקום דינים אלו עכ"ל,
הרי דב"נ חייב על גרמא.

ובספר מהר"ם שיק על תרי"ג מצות בסופו כתב, דאף דמצינו
בנשבע ומקלל את חבריו דלוקין על לאו שאין בו מעשה, מ"מ
לא ילפינן מזה על לאוין אחרים שאין בו מעשה דילקו עליהם,
לפי דהוה שני כתובים הבאים כאחד ואין מלמדין עיי"ש.

ובספר מטה יששכר דרוש י"ב (דף קצ"ט) ד"ה נחזור לעניינינו כתב
דיש הוכחה גמורה דגרמא חייב, דאיתא במסכת סנהדרין (דף
נ"ה), מה אילנות (של אשירה דכתיב בהו תשרפן באש) שאין אוכלין ואין
שותין ואין מריחין, אמרה תורה השחת שרוף וכלה הואיל ובא
לאדם תקלה על ידן, המתעה את חבריו מדרכי חיים לדרכי
מיתה על אחת כמה וכמה עיי"ש, הרי שדנין דיני גרמא מק"ו
מאילנות עכ"ד.

ובדברי הימים א' (א-ל"ד) עה"פ ויולד אברהם את יצחק בני יצחק
עשו וישראל, כתב שם רשיז"ל מפני כבודו של דוד אמר ישראל
ולא יעקב, ודקדקו המפרשים דמה ענין כבודו של דוד במה
שאמר ישראל ולא יעקב.

ובספר לקח טוב (כלל ב) הביא מהאחרונים שנסתפקו אי בב"נ
ג"כ אמרינן אין עונשין מן הדין עיי"ש, ועיין בספר בית האוצר
מערכת א' (דף ס"ו מדרש"ס), ובספר שיורי כנה"ג חאו"ח בסוף הספר,
ובספר ישמח משה (פי דברים).

ובספר כרם חמד (פרשת וישלח) כתב לבאר, דבשמואל א' (פרשה כ"א-ב)
כתיב, ויבא דוד נבה אל אחימלך הכהן ויחרד אחימלך לקראת
דוד ויאמר מדוע אתה לבדך ואיש אין אתך, ויאמר דוד
לאחימלך הכהן וגו', ועתה מה יש תחת ידך חמשה לחם תנה
בידי או הנמצא, ויען הכהן את דוד ויאמר אין לחם חול אל
תחת ידי כי אם לחם קדש יש וגו', ויתן לו הכהן קדש כי לא
היה שם לחם כי אם לחם הפנים המוסרים מלפני ה' לשום לחם
חם ביום הלוקח.

והואיל משה (ח"ד אות ק"מ) כתבנו, דזה דבב"נ אמרינן עונשין
מה"ד או אין עונשין, תליא בהטעם שכתבו המפ' דאין עונשין
מה"ד, דהנה בהליכות עולם (שער ד' פ"ב) וקרבן אהרן במדת אהרן
(פ"ב חלק י"ג) כתבו, דלכן אין עונשין מה"ד, משום דילמא אית ליה

אך כאשר התבונן וראה את כל אשר עשה ישראל דא ישראל סבא לאמורי זה עשיו, דהיינו שראה שיעקב אבינו טמן בגדי החמודות של עשו, דחשש שמא בגדי כהונה של יום הכיפורים הם וטעונין גניזה ולכן טמנם בארץ, לפי שאסור להשתמש בהם דכתיב והניחם שם, וא"כ הוה תרומת הדשן ובגדי כהונה שני כתובים הבכ"א ואין מלמדין, וכיון דס"ל דני כתובים הבכ"א אין מלמדין, מעתה ס"ל לאו שאב"מ אין לוקין עליו, והטעם דאין לוקין דבעינן שיהיה דומיא דלאו דחסימה, ומעתה י"ל דרק בישראל בעינן שיהא דומיא דלאו דחסימה ולא בעכו"ם, ולגבי ב"נ אמרינן דעונשין מה"ד, וחייבין אף בגרמא, ולכן עתה ויגר מואב מפני בני ישראל, דכעת בלעם לא יהיה רוצה לקללם כי גם ע"י גרמא הוא חייב ודו"ק.

ב) עוי"ל, עפ"מש"כ בישמח משה (ד"ה את כל אשר) ליישב קושית הכלי יקר, מדוע נתיירא בלק רק לאחר שראה את כל אשר עשה ישראל לאמורי, הלא כבר ראה לפני זה ניסי מצרים שהיו גדולים יותר, וכתב לבאר, דמתחילה לא היו בני מואב יראים שהרי הוזהרו ישראל אל תצר את מואב ואל תתגר במ מלחמה, ואולם לאחר שראו כי בני ישראל נלחמו וכבשו את עמון שגם עליהם הוזהרו וקרבת אל בני עמון אל תצור ואל תתגר במ כי לא אתן מארץ בני עמון לך ירושה, ומ"מ לאחר שכבשום סיחון שוב הותר לישראל לכבשם כמו שאמרו חז"ל עמון ומואב טהרו בסיחון, א"כ שוב יוכלו לכבוש גם את ארץ מואב שגם היא טהרה בסיחון, וזה דכתיב וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי, שלקח ארצם אף שהוא ארץ בני עמון כיון שנטהרו בסיחון, וא"כ אף למואב יש להם לדאוג שהרי גם הם טהרו בסיחון, ולכן ויגר מואב מפני העם מאוד כי רב הוא עכ"ד.

ובספר שארית יעקב (בפרשתן) ד"ה וזה טעם כתב בענין מתנת הארץ שניתנה לבני ישראל, דהנה ברש"י (ריש פ' בראשית) כתב, דאומות העולם מונין את ישראל לומר, לסטים אתם שכבשתם ארץ שבעה עממין, אך טענתם הבל הוא ואין בה מועיל, דאיתא בסנהדרין (ט"ו) כל דבר שנאמר לבני נח ולא נשנית בסניי, לישראל נאמרה ולא לבני נח, ומקשינן, אדרבה, מדלא נשנית בסניי לבני נח נאמרה ולא לישראל, ומשני, ליכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, ולא, והרי יפת תואר דלישראל מותר ולעכו"ם אסור, התם משום דלאו בני כיבוש נינהו עיי"ש, ומבואר מזה דדין חזקת כיבוש שייך רק בישראל אבל גוים אין כיבושן כיבוש.

והנה מה שאומות העולם מתלוננים על בני ישראל דלסטים המה על שכבשו ארצות שבעה עממין, אינו רק מחמת טענתם שהארץ שייכת להם מדין כיבוש, וכדכתיב בקרא בראשית (פרשה י"ב) והכנעני או בארץ, שהיה הכנעני הולך וכובש את הארץ מזרעו של שם עיין בפירש"י שם, ומעתה כיון דגוים לאו בני כיבוש נינהו כדאמרן, א"כ בטלה טענתם שהרי מעולם לא היתה הארץ קנויה להם, שלא קנו אותה בכיבוש, ורק ישראל המה שזכו בה ע"י כיבוש.

והנה זה היה אחר הקטרת הבזיכים כמו שכתוב המוסרים מלפני ה', ואין מעילה בלחם הפנים אחר הקטרת הבזיכים, וכן איתא במסכת מנחות (דף צ"ה), והטעם משום דאין לך דבר שנעשה מצותו ומועלין בו, והנה בפסחים (דף כ"ז) פריך הגמ', והרי תרומת הדשן דנעשית מצותה ויש בהן משום מעילה דכתיב ושמו אצל המזבח, שלא יפזר ושלא ינהה וכו', ומשני משום דהוה תרומת הדשן ובגדי כהונה שני כתובים הבכ"א ואין מלמדין, תרומת הדשן הא דאמרן, בגדי כהונה דכתיב והניחם שם מלמד שטעונין גניזה, הניחא לרבנן דאמרי מלמד שטעונין גניזה, אלא לר' דוסא דפליג עלייהו ואמר אבל ראויין הן לכהן הדיוט כל השנה, ומאי והניחם שם שלא ישתמש בהם ביום הכיפורים אחר מאי איכא למימר וכו' עיי"ש,

ואיתא בילקוט שמעוני (רמז קט"ו), ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות, שחמד מנמרוד הרשע וכו', אמר יעקב, אין הרשע הזה ראוי ללבוש בגדים הללו, מה עשה, חפר בארץ וטמנם עיי"ש, ויש לתמוה, והלא אותן הבגדים היו בגדי כהונה של אדם הראשון, כדאיתא בספר זרע ברך שני (פרשת תולדות), וא"כ מאי טעמא טמנם ולא החזיק לעצמו, והלא קנה הבכורה מעשו, וקודם מתן תורה היתה העבודה בבכורים.

ונראה לתרץ, דיעקב חשש שמא הם בגדי כהונה שנשתמש בהם אדם הראשון ביום הכיפורים, וסבר כרבנן והניחם שם מלמד שטעונין גניזה, ולכן טמנם בארץ משום דאסור להשתמש בהם, ואיתא בס' צפנת פענח (פ' תולדות) דרוש שלישי, דהמלאך שנאבק עם יעקב היה שרו של עשו, ורצה ליקח ממנו שטר מכירת הבכורה שהיה לו מעשו, כי היה לו הרבה ערעורים עיי"ש, וא"כ מדחזינן שהמלאך ברכו וקראו ישראל, שמע מינה שהדין עם יעקב.

והשתא שפיר, מפני כבודו של דוד אמר ישראל ולא יעקב, משום דקשה למה נקרא ישראל, וכי תימא לפי שהיה לו שררה על המלאך כדכתיב כי שרית עם אלקים, והסכים המלאך על קניית הבכורה וכנ"ל, וא"כ שמכירת הבכורה הוא מכירה גמורה ולו משפט הבכורה, ותקשי למה לא עיכב יעקב בגדי כהונה לעצמו אחר שקנה הבכורה כדין, ועבודה היתה בבכורים, ומאי טעמא טמנם בארץ.

ומוכרחין לומר, דחשש שמא בגדי כהונה של יום הכיפורים הם וטעונין גניזה ולכן טמנם בארץ, לפי שאסור להשתמש בהם דכתיב והניחם שם, וא"כ הוה תרומת הדשן ובגדי כהונה שני כתובים הבכ"א ואין מלמדין, וא"כ שפיר מוכח דכל דבר שנעשית מצותו אין בו משום מעילה, וא"כ זהו כבודו של דוד, דהשתא מוכח שכדין עשה דוד שאכל מלחם הפנים, כיון דהיה אחר הקטרת הבזיכין, ואין לך דבר שנעשית מצותו ומועלין בו עכ"ד הכרם חמד.

והשתא אתי שפיר דברי המדרש, דעד עתה לא נתיירא בלק מבני ישראל, דסמך על כך שבלעם יבוא ויקלל את בני ישראל,

דהאי סברא דמי איכא מידי וכו' דומה ממש והיא עצמה סברא דכי מציינו טפל חמור מן העיקר, דישאל הם עיקר וכדרשת חז"ל בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית, וע"כ איך אפשר שיהיה חומרא בטפל מה שאיננה בהעיקר, ומשו"ה אמרינן סברא דמי איכא מידי וכו' עיי"ש.

ואיתא במכות (י"ב), תנו רבנן, אם יצוא יצא הרוצח אין לי אלא במזיד (שאם יצא במזיד נהרג) בשוגג מנין, תלמוד לומר אם יצוא יצא מכל מקום, והתניא במזיד נהרג בשוגג גולה (אם יצא בשוגג אינו נהרג רק גולה שנית לעיר מקלט), לא קשיא הא כמ"ד דברה תורה כלשון בני אדם הא כמ"ד לא דברה תורה כלשון בני אדם, אמר אביי, מסתברא כמ"ד דברה תורה כלשון בני אדם, שלא יהא סופו חמור מתחלתו (סופו צאתו חוץ לתחום תחלתו הרציחה עצמה), מזה תחלתו (על הרציחה עצמה) במזיד נהרג בשוגג גולה, אף סופו וכו' עיי"ש, וכתב בספר לקח טוב שם (אות ט"ז), דהך סברא שלא יהא סופו חמור מתחלתו דומה ממש לסברא דאי אפשר שהטפל יהיה חמור מן העיקר, וא"כ יוצא מזה דהך סברא דא"א לטפל להיות חמור מן העיקר תליא בהך פלוגתא אי דברה תורה כלשון בני אדם או לא דברה, דאי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם מוכח מהסברא דאי אפשר לטפל להיות חמור מן העיקר, ואי ס"ל דלא דברה כלשון בני אדם י"ל דס"ל דאפשר להטפל להיות חמור מן העיקר עיי"ש.

ואיתא במפ' וירא כי לא יכול ויגע בכף ירך יעקב, שהשר של עשיו רצה לערור על יעקב חטאו במה שנשא שתי אחיות עיי"ש, וכתב בספר שערי שמים (שער י"ז), דאיתא בסנהדרין (י"ז), כל ערוה שבת דין של ישראל ממתין עליה, בן נח מוזהר עליה, אין בית דין של ישראל ממתין עליה (כגון חייבי כריתות אחותו אביו ואחות אמו ואשת אחיו ואשת אחי אביו ואחות אשתו), אין ב"נ מוזהר עליה דברי ר' מאיר (ר' מאיר אליבא דר' עקיבא אמרה דנפקי ליה עריות בבני נח מעל כן יעזב איש וגו' והתם חייבי מיתות הוא דמתיב), וחכ"א הרבה עריות יש (כגון כל חייבי כריתות) שאין בית דין של ישראל ממתין עליהן, ובן נח מוזהר עליהן (דלרבנן אתרבו בני נח מאיש איש לכל האמור בפרשה ור"מ לא דריש איש איש לרבויה) עיי"ש, ולפי"ז י"ל דיעקב ס"ל כר' מאיר דאין ב"נ מוזהר על זה, וכיון שהיה להאבות דין ב"נ כמש"כ בפרשת דרכים, הותר ליעקב לישא שתי אחיות עכ"ד.

אמנם כתב שם (שער ט"ז) ד"ה ולבאר, דפלוגתא ר"מ וחכמים תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, דר"מ ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם ולא דרשינן איש איש, ולא איתרבי ב"נ לחייבי כריתות, וחכמים ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם ומרבינן מאיש איש דב"נ הוזהרו אף בעריות שיש בו כרת עיי"ש.

ובספר עיר דוד (אות שמ"ג) הביא בשם הפענח רזא, דרחל ולא היה אחיות מצד האם, וזה אי אזלינן בתר האב תליא בפלוגתא במסכת חולין (דף ע"ט), אי חוששין לזרע האב, דאי ס"ל חוששין לזרע האב אזלינן גם בתר הקירבא מצד אביו, משא"כ אי ס"ל אין חוששין לזרע האב חיישינן רק לקריבה מצד האם, ונמצא דליכא כאן איסור שתי אחיות כלל עיי"ש.

והביא מה ששמע מפי קדוש מדבר מו"ה המובהק ר' יצחק הכהן להקשות ע"ד הגמ' במסכת סנהדרין הנ"ל דמסיק דעכו"ם לאו בני כיבוש ניהו, מהא דאיתא במסכת גיטין (דף ל"ז), אמר ר"ל, מנין לעכו"ם שקנה את העכו"ם למעשה ידיו, שנאמר וגם מבני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו, אתם קונים מהם ולא הם קונים מכם, ולא הם קונים זה מזה וכו', ה"ק ולא הם קונים מזה לגופו, יכול לא יקנו את זה למעשה ידיו, אמרת ק"ו, עכו"ם ישראל קונה עובד כוכבים, עובד כוכבים לא כש"כ, ואימא הני מילי בכספא אבל בחזקה לא, אמר רב פפא עמוך ומואב טהרו בסיחון, ופירש"י דחזקה היינו חזקה של עבדות כגון הלבישו הנעילו והרחיצו לרבו, והתוס' (ד"ה אבל) פירשו דקאי על כיבוש מלחמה עיי"ש, וקשה כיון דמסקינן דעכו"ם לאו בני כיבוש מלחמה ניהו כיצד טהרו עמוך ומואב בסיחון עכ"ק, וכן הקשה בספר מחנה אפרים בה' עבדים (ס"ג), והחת"ס בחידושי עמ"ס גיטין, ובשו"ת חת"ס חזיר"ד (ס"י ט"ט), ובספר ראש דוד (פרשת בלק) עיי"ש.

ובהואיל משה פרשת בעלותך (אות ל"ז) כתבנו ליישב, לפימש"כ התוס' במסכת חולין (דף ל"ג), ד"ה אחד, שהקשו על הך כללא דאמרינן מי איכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, דהרי חצי שיעור מותר לישראל ולעכו"ם אסור דהא קיי"ל דלא ניתנו שיעורים לב"נ, ותירצו דאיתא כריו"ח דחצי שיעור אסור מה"ת, ולר"ל דס"ל חצי שיעור מותר מה"ת לית ליה הך כללא דמי איכא מידי עיי"ש, ולפי"ז א"ש דהנה במסכת גיטין קא שקיל וטרי הגמ' אליבא דר"ל, וכיון דר"ל לי"ל הך כללא דמי איכא מידי, ממילא לדידיה אין הכרח לומר דהא דיפת תואר אסור לעכו"ם משום דעכו"ם לאו בני כיבוש ניהו, ולכן שפיר מתרץ דעמוך ומואב טהרו בסיחון, משא"כ סוגית הגמ' במסכת סנהדרין אזלא אליבא דריו"ח דס"ל חצי שיעור אסור מה"ת, ושפיר י"ל כהך כללא דמי איכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, ומוכח מיפת תואר דעכו"ם לאו בני כיבוש ניהו.

ואיתא בזבחים (דף מ"ח: ודף ס"ג), אמר ר' יוחנן, ששלמים ששחטן בהיכל כשרים שנאמר ושחטו אותו פתח אהל מועד (אלמא מרתלה הכשר עזרה לשלמים בפתח אהל מועד שמה מינה אהל מועד עיקר עזרה טפל) ולא יהא טפל חמור מן העיקר (דכיון דטפל חזי להו כש"כ עיקר) עיי"ש, ובס' לקח טוב (כלל י"ז) כתב, דלאו כו"ע מודי להאי כללא והדבר שנויה במחלוקת, ואיכא מאן דס"ל דהטפל יוכל להיות חמור מן העיקר, ושם (באות י"א) הביא ראייה להך כללא דלא מציינו טפל חמור מן העיקר, דאיתא בחולין (דף ל"ג), א"ר אחא בר יעקב, מזמנין ישראל על בני מעיים ואין מזמנין עכו"ם על בני מעיים, מ"ט ישראל דבשחיטה תליא מילתא כיון דאיכא שחיטה מעלייתא אישתייה להו, עכו"ם דבנחירה סגי להו ובמיתה תליא מילתא, הני כאבר מן החי דמי, א"ר פפא הוי יתיבנא קמיה דר' אחא בר יעקב, ובעינא דאימא ליה מי איכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, ולא אמרי ליה דאמינא הא טעמא קאמר, וקיי"ל התם דלא כרב אחא בר יעקב עיי"ש, ואחרי ההתבוננות מבואר

לא צריך קרא, ולכן ס"ל דבחד סגי, משא"כ רב ס"ל לחלק צריך קרא, ולכן בעינן תרווייהו עכ"ד.

ומעתה יבואר, וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי, היינו יעקב לעשיו שנצחו, דליכא חטא שתי אחיות, דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, וס"ל דאי אפשר לטפל להיות חמור מן העיקר, ואמרין מי איכא מידי וכו', ומוכח מיפת תואר דעכו"ם לאו בני כיבוש נינהו, ומעתה סמך על כך שבני ישראל אין יכולים ללחום עמו, שהרי הוזהרו אל תצר את מואב, ואי משום דעמון ומואב טהרו בסיחון, הא ליתא, דהלא עכו"ם לאו בני כיבוש נינהו, ולא מהני מידי.

אך ויגר מואב כי "רב" הוא, דהיינו דרב ס"ל לחלק צריך קרא, וס"ל אין חוששין לזרע האב, ומהאי טעמא ליכא חטא דשתי אחיות, ולפי"ז י"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, ואפשר לטפל להיות חמור מן העיקר, וליתא להך כללא דליכא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור, ותו לא קשיא מיפת תואר, ושפיר י"ל דעכו"ם בני כיבוש נינהו, וא"כ אהני סיחון בכיבושם לטהר את עמון ומואב שבני ישראל יהיו מותרים לכבשם, ולכן עתה ויגר מואב מפני בני ישראל ודו"ק.

ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא ויקץ מואב מפני בני ישראל:

והנבס"ד לפרש בדרך דרוש, דבספר עדות ביהוסף מביא מדרש, דהקב"ה אמר לו למשה אל תצר את מואב, לפי שאתה תקבר בחלקו לכן אל תצר אותו עיי"ש.

והטעם דמשה לא נכנס לארץ ישראל איתא במדרש רבה פרשת ואתחנן (פרשה ב-ט) עה"פ כי לא תעבור את הירדן הזה, אמר לו הקב"ה למשה אם אתה נקבר כאן אצלן הן באים עמך בזכותך, א"ר לוי, למה"ד לאחד שנתפזרו מעותיו במקום אפילה, אמר, אם אומר אני האירו לי שאקבץ מעותי אין בריה משכחת עלי, מה עשה, נטל זהוב אחד והשליך בתוכם והתחיל צווח ואומר האירו לי, זהוב אחד היה לי ונפל ממנו כאן, והאירו לי, מה עשה משנטל את הזהוב אמר להן בחייכם המתינו לי שאלקט את המעות וליקטן, בזכות הזהוב נתלקטו המעות, כך אמר לו הקב"ה למשה, אם נקבר אתה אצלם במדבר הן באים בזכותך ואתה בא בראשם שנאמר וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם דעל כן שם במדבר חלקת מחוקק ספון כדי שיתא ראשי עם עיי"ש, הרי מהאי טעמא לא נכנס משה לארץ ישראל כדי שיחזיר את מתי מדבר לעת"ל כשיעמדו לתחיה, ואי היה נכנס לארץ ישראל אזי מתי מדבר לא יעמדו לתחיית המתים.

ואיתא במסכת חולין (דף ע"ח:), ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, או לרבות את הכלאים, והאי או מיבעי ליה לחלק (לחייב על אחד מהם שישחוט או שור ובנו או שה ובנו), דסד"א עד דשחט שור ובנו שה ובנו לא מיחייב קמ"ל, ומשני לחלק מבנו נפקא (דחד משמע), ואכתי מיבעי ליה לכדתניא, אילו נאמר שור ושה ובנו הייתי אומר עד שישחוט שור ושה ובנו (של אחד משם) ת"ל שור או שה אותו ואת בנו, מאי לאו מאו נפקא ליה (וה"ק אילו נאמר שור ושה ולא נאמר או הייתי אומר וכו'), לא מאותו (וה"ק אילו נאמר שור ושה ובנו ולא כתיב אותו הו"א עד דשחט תרי ובריה דחד מיניהו ת"ל אותו ואת בנו חד אב וחד בן אבל או לכלאים אתא), הניחא לרבנן דמיתר ליה אותו, אלא לחנניה דלא מיתר ליה אותו, לחלק מנא ליה, לחלק לא צריך קרא דס"ל כר' יונתן וכו'.

מאי חנניה ומאי רבנן, דתניא אותו ואת בנו נוהג בנקבות (האם ובנה) ואינו נוהג בזכרים (דאין חוששין לזרע האב ואם שחט זכר מותר לשחוט בנו ובתו), חנניה אומר נוהג בין בזכרים ובין בנקבות, מ"ט דרבנן, דתניא יכול יהא אותו ואת בנו נוהג בין בזכרים ובין בנקבות וכו', ת"ל אותו אחד ולא שנים וכו', ואם נפשך לומר, בנו מי שבנו כרוך אחריו יצא זכר שאין בנו כרוך אחריו, מה אם נפשך לומר, וכי תימא אותו זכר משמע, הרי הוא אומר בנו (משמע שנראה לו כבן), מי שבנו כרוך אחריו (ודבוק תמיד לילך אחריו) יצא זכר שאין בנו כרוך אחריו (ודרך הולך להיות כרוך אחר האם), ולחנניה כתיב אותו דמשמע זכר וכתוב בנו מי שבנו כרוך אחריו דמשמע נקבה, הלכך נוהג בין בזכרים ובין בנקבות, ולהלן בגמ' מסיק דחנניה דאמר דנוהג בין בזכרים ובין בנקבות ס"ל חוששין לזרע האב, ורבנן ס"ל דאין חוששין עיי"ש.

וכתב בס' מלא הרועים ערך אב (אות י"ד), דנמצא מסוגית הש"ס דאי ס"ל חוששין לזרע האב ונפקא ליה מאותו לרבות זכר, ומעתה לא ילפינן מינה לחלק, ע"כ דלחלק לא צריך קרא, משא"כ אי ס"ל אין חוששין לזרע האב ואין איסור אותו ואת בנו נוהג בזכרים, א"כ איתר אותו לחלק, ולחלק צריך קרא עיי"ש.

ואיתא במסכת חגיגה (דף ה:), וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרת פני מהם, אמר רב ברדלא בר טביומי אמר רב, כל שאינו בהסתר פנים אינו מהם (מזרע ישראל דכתיב והסתרת פני מהם שצועק מצרות הבאות עליו ואינו נענה שלא יבואו), כל שאינו בוהיה לאכול (שהעובדי כוכבים שוללין ממונו) אינו מהם, אמרו ליה רבנן לרבא, מר לא בהסתר פנים איתיה, ולא בוהיה לאכול איתיה, אמר להו מי ידעיתו כמה משדרנא בצנעא בי שבור מלכא וכו' עיי"ש.

ובספר באר אברהם (מבצל מצפה איתן) הקשה, דמשמע דכיון דאיתא בוהיה לאכול לחוד סגי, ולא בעינן תרווייהו אלא דבחד מיניהו סגי, והרי ממירא דרב לעיל דקאמר כל שאינו בהסתר פנים אינו מהם, כל שאינו בוהיה לאכול אינו מהם, משמע דתרווייהו בעינן, וכתב לתרץ, דזה תליא בפלוגתא אי לחלק צריך קרא או לא צריך קרא, ומעתה רבא לשיטתו במסכת ב"מ (דף צ"ד) דלחלק

ולכמה שיטות לא נצטוו ב"נ על השיתוף, כמש"כ הרמ"א (או"ח סי' קנ"ז) ולפי"ז לא נחשב להם לחטא עכ"ד.

אך י"ל, לפימש"כ בספר יציב פתגם (פרשת משפטים) עה"פ ויראו את אלקי ישראל וגו', די"ל הטעם דהקב"ה כפה עליהם ההר בעת קבלת התורה, דהלא כתיב בפרשת יתרו (פרשה י"ט-כ) וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר וגו', וכתיב בפרשת ברכה (פרשה ל"ג-ב) ה' מסיני בא וגו', וכדי שלא יסתכלו ויהנו מזיו השכינה, כפה עליהם את ההר כדי לכסות מראה עיניהם עכ"ד, [ועיין בספר המקנה עמ"ס קידושין בהקדמה (אות ג), ונשנית בספר הפלאה עמ"ס כתובות (דף ט"ז) ד"ה מקדש שכתב, דכפיית ההר כגיגית לא היתה כדי לכפותם, רק היתה לשם חופה וקידושין עיי"ש]. ולפי"ז לא היתה קבלת התורה ע"י כפייה ואונס, ולית להם אמתלא על מעשה העגל.

אך יש להעיר, דבספר קול יעקב (פרשת שמ"י) כתב לפרש המדרש וידום אהרן מה הול"ל וביום השמיני ימול בשר ערלתו, דהנה חטאו של נדב ואביהוא היתה על שהציצו בשכינה, כמש"כ רשיז"ל עה"פ (שמות כ"ד-א) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלוקים וגו' עיי"ש, אך יש להוכיח ממצות מילה דמותר להסתכל בשכינה, שהרי אמרו חז"ל במדרש תנחומא פרשת אמור (ס"ו י"ז), דלכן אמרה תורה מילה לשמונה, כדי שיעבור עליו שבת ויראה את פני השכינה, וז"ש המדרש במעלת אהרן דשתק כשנענשו נדב ואביהוא על שהציצו בשכינה, דהיה יכול להתרעם ולומר דמהא דכתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו, מטעם כדי שיראה את פני השכינה, מוכח דמותר להסתכל בשכינה, וא"כ למה נענשו, ועכ"ז שתק עכ"ד, הרי דמוכח ממצות מילה דמותר להסתכל בשכינה.

ואיתא במד"ר פרשת תצא (פרשה א-ו), ולמה התינוק נימול לשמנה ימים, שנתן הקב"ה רחמיו עליו להמתין לו עד שיהא בו כחו, וכשם שרחמיו של הקב"ה על האדם כך רחמיו על הבהמה מנין שנאמר ומיום השמיני והלאה וגו' עיי"ש, וכתב במאיר עיני חכמים (ח"א סי' ס"ו), דלכאורה לפי הטעם דכדי שיתחזק כחו, למה ממתנין לשמונה ימים נימא דהמצוה יהיה מגין על התינוק, וע"כ הטעם הוא משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא עיי"ש.

ואיתא במסכת קידושין (דף ל"ט), ר' יעקב אומר, אין לך כל מצוה ומצוה שכתובה בתורה שמתן שכרה בצדה שאין תחיית המתים תלויה בה (באותו מתן שכר להודיען שאין מתן שכר אלא לעולם הבא), בכיבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימך ולמען ייטב לך, בשילוח הקן כתיב למען ייטב לך והארכת ימים, הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות, ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים, ובחזירתו נפל ומת, היכן טובת ימיו של זה והיכן אריכות ימיו של זה, אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב, ולמען יאריכון ימך לעולם שכולו ארוך, ורבנן ס"ל (דף ב.) למען ייטב לך בעוה"ז, ולמען יאריכון ימך לעוה"ב עיי"ש.

ואיתא במסכת סנהדרין (דף ק"ד), תנו רבנן, דור המדבר אין להם חלק לעולם הבא, שנאמר במדבר הזה יתמו ושם ימותו, יתמו בעולם הזה ושם ימותו בעולם הבא, ואומר אשר נשבעתי באפי אם יבואו אל מנוחתי דברי ר"ע, ר' אליעזר אומר באין הן לעולם הבא, שנאמר אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח (והיינו דור המדבר שכרתו ברית של מקום עלי זבחים ושלמים דכתיב וזבחו זבחים שלמים וכתיב ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם), ומה אני מקיים אשר נשבעתי באפי, באפי נשבעתי וחזרני בי (והיינו אשר נשבעתי באפי מפני כעסי נשבעתי ומתחרט אני) עיי"ש, ולפי"ז י"ל דלהמ"ד דס"ל דמתי מדבר אין להם חלק לעולם הבא ואינם קמים לתחיית המתים שפיר י"ל דלכן לא נכנס משה לא"י כדי להביאם עמו, אבל להמ"ד דס"ל דיש להם חלק לעולם הבא וקמים לתחיית המתים אין צורך למשה להיקבר בחו"ל כדי להביאם עמו.

ובספר שתי ידות פ' מטות (דף ק"ו. מדפ"ס) כתב, דמחלקותם אי מתי מדבר יש להם חלק לעולם הבא או לא, תליא אי ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם או לא, דמאן דאמר דאין להם חלק לעולם הבא משום דכתיב יתמו ושם ימותו דיתמו קאי בעוה"ז ושם ימותו קאי אעוה"ב, ס"ל דלא דברה תורה כלשון בני אדם ולכן דרש יתמו ושם ימותו, ולמ"ד דס"ל דיש להם חלק לעולם הבא ס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ויתמו ושם ימותו קאי אעוה"ז עיי"ש.

ובזה יש לפרש הקרא דלכן ויגר מואב כי "רב" הוא, דלשיטת רב דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם כמש"כ בספר מלא הרועים ערך דברה תורה (אות כ"ב), ולפי"ז דור המדבר יש להם חלק לעולם הבא וקמים לתחיית המתים, ומעתה אין צורך למשה להיקבר בחו"ל כדי להביאם עמו, ויוכל משה רבינו ליכנס לארץ ישראל, ולא יצטרך להיות נקבר בחלקו של מואב, וכיון שאינו מקבל ממואב שום הנאה יוכל להרע לו, ולכן ויגר מואב ודו"ק.

ב) עוי"ל, דנודע שבלק ביקש לקלל את ישראל ע"י שיעורר קטרוג בגין חטא העגל, ובכך יהא מקום שתחול הקללה, וכמש"כ בתרגום יונתן (פרשה כ"ד-א) עה"פ וישת אל המדבר פניו, ושוי למדברא אנפוי למדכר עליהון עובדא דעיגלא דעבדו תמן, אמנם כבר כתבו המפ' דלכאורה יש להם אמתלא על אותו מעשה, לפי"מ דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח), ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם, אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא, (שאם יזמינן לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלוה באונס) עיי"ש, ולפי"ז יש להם אמתלא על אותו מעשה שלא ייחשב להם לחטא, ואע"ג דע"ז הוא בכלל שבע מצוות שנצטוו ב"נ, מ"מ כיון דלא חטאו רק בשיתוף כדאיתא במסכת סנהדרין (דף ס"ג) אלמלא וי"ו שבהעלוך וכו',

מה אקב לא קבה א-ל ומה אזעם לא זעם ה': ואיתא במדרש מובא בספר עיר דוד (אות שט"ו) בשם הפרקי דר"א וז"ל, **בשעה שרוצה בלק מבלעם לקלל את ישראל, אמר ליה בלעם לבלק האיך אקללם, הלא הם לובשים בגדי שבת יום טוב, ולא עוד אלא שהולכין אצל הדרשה בשעה שהחכם יושב ודורש ע"כ, והוא פלאי.**

והנבס"ד, עפ"מ ש"כ השפע חיים וצ"ל לפרש דברי המדרש, דאיתא באבות (פ"ה-מ"ו), עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות וכו', ויש אומרים אף המזיקין, וכתב הברטנורא, אלו השדים, שלאחר שברא הקב"ה אדם וחוה היה מתעסק בבריאתן, וכשברא רוחותיהן לא הספיק לברוא גופיהן עד שקידש היום ונשאר רוחות בלא גוף עי"ש, ומקור הדברים איתא בזוה"ק בראשית (י"ד), ומה עמקו הדברים ברזין עילאין, אבל גם לפי פשוטו יש לבאר, היפלא מה' דבר לברוא להם גופים ברגע כמימרא, או להתחיל בבריאתם בעוד היום גדול, ונראה כי בראשית הבריאה לא היה צורך בהם, ורק לאחר שסרח אדה"ר בשעה עשירית, ונידון באחת עשרה כדאיתא בסנהדרין (דף ל"ח), אז נהיה צורך לבראותם כרצועה לאלקאה בהון בני נשא והאלקים עשה שייראו מפניו, ומ"מ ברוב רחמיו וחסדיו ית"ש לא ברא להם גופים כדי למעט כוחם שלא יוכלו להזיק כל כך, וגם כדי שיועיל תשובה לשבים ולא יעשו כדבר הזה להמית צדיק עם רשע, ועשה הקב"ה משפט וצדקה, לסבב בריאתם סמוך לחשיכה כדי שיהא מענה וסיבה להם על שנבראו בלא גופים.

ובזה יש לבאר מה דאיתא בבראשית רבה (פרשה כ"ב-סי"ג), פגע בו אדם הראשון בקין, אמר ליה מה נעשה בדיןך, אמר ליה עשיתי תשובה ונתפשרתי, התחיל אדם הראשון מטפח על פניו אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע, מיד עמד אדם הראשון ואמר מזמור שיר ליום השבת עכ"ל, ויש לפרש לשון ונתפשרתי דהיינו פשרה לחצאין, ואתיא כר' יהודה דס"ל בויקרא רבה (פרשה י"ט-ס"ה) תשובה עושה מחצה עי"ש, ולכן היה עדיין קין זקוק לאות לבלתי הכות אותו כל מוצאו, וזה ע"י שגם המזיקין נבראו לחצאין בלי גופים כדי להחליש כוחם שלא יוכלו לפגוע במי שעשה תשובה, והסיבה לכך היתה על ידי שקדש היום, ולכן מיד פתח אדם הראשון ואמר מזמור שיר ליום השבת.

ובזה יבואר מה דאיתא במסכת גיטין (דף נ"ב), הנהו בי תרי דאיגרי בהו שטן, דכל בי שמשי (של ערב שבת) הוו קא מינצו בהדי הדדי וכו' עי"ש, וי"ל דמחמת שהקליפות נבראו בערב שבת בין השמשות לכן אז זמן התגברות כוחם, וכעין המבואר בילקוט חבקוק (ג' רמז תקס"ו), ר' יהושע אומר, כשפן גדול היה עמלק, ומה היה עושה, היה מעמיד בני אדם ביום גינוסיא (יום שנולד בו) לומר לא במהרה אדם נופל ביום גינוסיא שלו עי"ש, שביום בריאתו חזק כוחו, ולכן בערב שבת בין השמשות שהוא עת בריאת המזיקין גדול כוחן ומתגברין אז לעשות פירוד בין אדם לחבירו כדי שלא ייחשבו כאיש אחד ובלב אחד אלא מחולקים לשנים, ומתוך כך יוכלו לשלוט עליהם וכדאיתא במסכת פסחים (דף ק"ג) שהם שולטים על זוגות.

ובהואיל משה (ח"ו אות ק"פ) הבאנו מכ"ק אדמו"ר מצאנו שליט"א לבאר מחלקותן, דאיתא במסכת ברכות (דף י'), בית שמאי אומרים, בערב כל אדם יטה (על צדו) ויקרא ובבוקר יעמוד שנאמר ובשכבך (דרך שכיבה) ובקומך, ובית הלל אומרים, כל אדם קורא כדרכו שנאמר ובלכתך בדרך וכו', ובגמ' (דף י"א) איתא, וב"ש האי ובלכתך בדרך מאי עביד להו, ומשני ההוא מבעי להו לכדתניא בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה ובלכתך בדרך פרט לחתן, מאי משמע (פרט לעוסק במצוה), אמר רב פפא כי דרך מה דרך רשות אף כל רשות, ופריך מי לא עסקינן דקא אזיל לדבר מצוה ואפילו הכי אמר רחמנא לקרי, ומשני, אם כן לכתוב רחמנא בשבת ובלכת, מאי בשבתך ובלכתך, בשבת דידך ובלכת דידך הוא דמחייבת הא דמצוה פטירת וכו' עי"ש.

ובספר ישמח משה (פרשת לך) כתב להקשות דמשמע מזה דצורכי הגוף הוה שלו משא"כ דבר מצוה, ולכאורה הלא נהפוך הוא, דלפי האמת אם הולך לצורכי הגוף אין הליכתו שלו רק לצרכי ביתו, משא"כ במצוה שהוא לצורך הנפש הוה שפיר צורך עצמו, דאין מלוין לו לאדם בשעת פטירתו לא כסף ולא זהב אלא מצוות ומע"ט, וזאת באמת נקרא הליכתו, וא"כ אדרבה נימא דהקרא אתיא דגם לצרכי מצוה חייב מכש"כ לדבר הרשות, וכתב לתרץ, ד"ל דדברה תורה כלשון בני אדם, ולשון בני אדם הוא היפך האמת שהליכה לצורך פרנסה וכדומה מקרי לצרכו, משא"כ הליכה לדבר מצוה, ולכאורה מנלן כאן דכוונת התורה כלשון בני אדם, ומפרש דכיון דלרבות לא צריך קרא דבמצוה בודאי חייב, ש"מ דדברה תורה כלשון בני אדם, וכדרך בני אדם צורכי הגוף הוא העיקר וצורך הנשמה הוה טפל עי"ש.

וזה י"ל גם לגבי הקרא למען ייטב לך ולמען יאריכון ימך, דאף שלפי האמת אין טוב האמיתי בטובה גשמית, כי אם במה שנגמל טובה לנצח לחלק האלקי ממעל לחיי העוה"ב, וכמו כן אריכות ימים הוא לחיי עולם הבא כי הם חיים האמיתיים, אך אי אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם, וכיון שלפי לשון בני אדם ההנאה גשמית בחיי עוה"ז טובה יקרא, ואריכות ימים ושנים בלשון בני אדם הכוונה בחיי עוה"ז, א"כ מוכח מקרא מפורש למען ייטב לך ולמען יאריכון ימך דשכר מצוה בהאי עלמא איכא, אך אי אמרינן דלא דברה תורה כלשון בני אדם, א"כ שפיר יש לפרש למען ייטב לך ולמען יאריכון ימך על חיי עוה"ב, ושפיר י"ל כר' יעקב דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא עכ"ד כ"ק אדמו"ר מצאנו שליט"א.

ומעתה יבואר, דהנה בלק רצה לקללם על ידי שיעורר חטא העגל, אך ויגר מואב כי "רב" הוא, דלשיטת רב דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ולפי"ז ס"ל דשכר מצוה בהאי עלמא איכא, ומעתה אין לומר דלכן מלין לשמונה כדי שיתחזק כחו, דהלא המצוה היא מגינה עליו, וע"כ הטעם דלכן מלין לשמונה כדי שישתכלו בשכינה, ומעתה הכפייה היתה על קבלת התורה, ויש להם טענת מודעא, וחטא העגל לא הוה חטא, ואין בידו לקללם, ולכן שלח בלק שלוחים לבלעם אולי יש לו איזה עצה שיוכל לקללם ודו"ק.

ומבואר בספה"ק שגוף האדם הוא כמלבוש לעצם האדם שהוא נשמתו וכדכתיב באיוב (פרשה י"א) עור ובשר תלבישני, והמזיקין שנבראו בלי גוף הם בלי מלבוש וכדברי הזוה"ק (שם) ואינון רוחין ערטילאין דחייבא דאקרון מזיקין, ומחמת זה הם מתקנאים בכני אדם, ויש לרמוז כן במה שאמר הכתוב (בראשית ג' א) והנחש היה ערום מכל חית השדה וגו', וברש"י מה ענין זה לכאן היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם, אלא ללמדך מאיזו סיבה קפץ הנחש עליהם וכו' עיי"ש, וי"ל ערום לשון עירום, כי נחש הקדמוני מקור הקליפות התקנא בהם על שנבראו בעור ובשר, ואילו הוא נברא ערום בלי גוף.

וע"ז אמרו חז"ל במסכת ברכות (דף ו'), הני מאני דרבנן דבלו (בגדי התלמידים שבלים מהר והם אינם בני מלאכה שיכלו בגדיהם) מחופיא דידהו (באין המויקים ויושבים אצלם ומתחככים בהם) עיי"ש, כי הם מתקנאים בהם על שאצל הרבנן המלבושים רק בגדר מלבוש למלבוש, משא"כ אצלם שאין להם גוף, ועל כן בעת התקדש היום שאז הוא זמן התגברותם, לובשין בגדי שבת כדי שעיי"ז יתבטל כוח הקליפות, אשר להם אין לבוש ומתבטל כוחם לעומת בני ישראל המתעטפים ומתלבישים בגדי שבת.

ובזה יבואר המדרש, שאמר בלעם איך אקלל את ישראל והלא הם לובשים בגדי שבת, כי כל כוחו של אותו רשע היה ע"י קסמים ומעשה רוחות ושרים, וכיון שבני ישראל לובשים בגדי שבת ומזה מתברר גודל כוחם של ישראל דנפיש זכותיהו, שוב אין למזיקין שליטה עליהם, והנה כל כוחם וחילם של המזיקין היא ע"י החטאים כנודע, ומכיון שבשעה שהחכם יושב ודורש הקב"ה מוחל לעונותיהם של ישראל כדאיתא במדרש שוחר טוב (משלי י'), לכן הם באים להפריע בשעת דרשת החכם כמו בעבודת הכה"ג ביוהכ"פ וכנודע, וזה המכוון מה דאיתא במסכת ברכות (דף ו'), האי דוחקא דהוי בכלה מינייהו (פעמים שבני אדם יושבים ורוחים ביום השבת כשבאין לשמוע דרשה ודומה להם כיושבים דחוקים) עיי"ש, וזה דברי המדרש שאמר בלעם והלא הם יושבים בשעה שהחכם יושב ודורש, היינו שאין למזיקין שליטה עליהם לבטלם, ומזה ניכר כמה גדול כח ישראל מהם על כן לא אוכל לקללם ולעשות כשפים נגדם עכ"ד השפע חיים זצ"ל.

ועפיי"ז יש לומר עוד, דהנה בנחלת בנימין (מצוה ל"ב את ח') כתב, דהא מילתא שהמזיקין נבראו בערב שבת ולא נשלם גופן כיון שכבר קידש היום ושוב לא היה אפשר לבוראן בשבת, תליא בפלוגת רבי יהודה ורבי שמעון בדין מלאכה שאינה צריכה לגופה, דאיתא במסכת שבת (דף ק"ה), הקורע בחמתו ועל מתו וכל המקלקלין פטורין, ורמינהו, הקורע בחמתו ובאבלו ועל מתו חייב וכו', ומשני לא קשיא הא ר' יהודה הא ר' שמעון, הא ר' יהודה דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה, הא ר' שמעון דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה, ופריך דהא הקורע בחמתו והמשבר כלים בחמתו הרי הוא כעובד ע"ז והו"ל מקלקל דשרי גם לר' יהודה, ומשני לא צריכא דקא עביד

למירמא אימתא אינשי ביתיה וכו' עיי"ש, ולפי"ז גם בריאת המזיקין אשר עיקר סיבת בריאתן הוא בכחינת למירמא אימתא אינשי ביתיה, דהיינו שיהיו כרצועה לאלקאה בהון בני נשא כדי שעיי"ז יראו מלפניו, הרי כל כה"ג שנעשה המלאכה רק להטיל אימה על הבריות שלא יחטאו הו"ל מלאכה שאצל"ג, ואף דמדרבנן מיהא אסור גזירה אטו צריך לגופה, מ"מ אצל הקב"ה לא שייך גזירה בכגון דא, ושפיר היה אפשר להמשיך בריאתן בשבת, ורק אליבא דר' יהודה דס"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב מובן הא דלא נשלם בריאת גופן בשבת עכ"ד, וכ"כ בספר שמנה לחמו (ח"ב בסופו במפתחות דרוש לתחיית המתים).

ואיתא במסכת שבת (דף ק"ו), תני ר' אבהו קמיה דר' יוחנן, כל המקלקלין פטורין, חוץ מחובל (באדם דמקלקל הוא וחייב דתנן ב"ק פ"ז) החובל בחבירו בשבת פטור מכולן מפני שהוא נדון בנפשו ומבעיר [את הגדיש מקלקל הוא וחייב כדתנן (שם דף ל"ד): והוא שהדליק את הגדיש בשבת פטור מן תשלומין מפני שהוא מתחייב בנפשו], א"ל פוק תנא לברא חובל ומבעיר אינה משנה (ראם מקלקל הוא פטור), ואם תמצוי לומר משנה, חובל, בצריך (לדם היוצא מן החבלה) לכלבו (ואם מקלקל הוא אצל נחבל מתקן הוא אצל הכלב), ומבעיר בצריך לאפרו, ופריך, והאנן תנן כל המקלקלין פטורין (ואפילו חובל ומבעיר וקשיין אהרדי), ומשני, מתניתין ר' יהודה, ברייתא ר' שמעון, (מתניתין ר' יהודה דאמר מלאכה שאינה צריך לגופה חייב עליה, הלכך חיובא דחובל בצריך לכלבו ומבעיר בצריך לאפרו, משכחת לה דאע"פ דמקלקל הוא אצל מלאכה עצמה מתקן הוא אצל אחרים, ולר"י כי האי גוונא מלאכה הוא משום תיקון אחרים, אבל מקלקל ואינו מתקן פטור, וברייתא ר"ש היא דאמר מלאכה שאינה צריך לגופה פטור עליה, הלכך אין לך חובל ומבעיר שאין מקלקל, ואפילו מבעיר עצים באור לקדרתו, מקלקל הוא אצל עצים ומה שהוא מתקן אצל אחרים, לר"ש לא חשיב דהא מלאכה שאינה צריך לגופה היא, ועכ"ל דבחובל ומבעיר גם מקלקל חייב), מאי טעמא דר"ש, מדאיצטריך קרא (וביום השמיני) למשרא מילה (ואפילו בשבת, ומילה חובל הוא) הא חובל בעלמא חייב, ומדאסר רחמנא הבערה גבי בת כהן (בשבת) ש"מ מבעיר בעלמא חייב עיי"ש.

וכתב החת"ס בחידושו למס' שבת (שם) לבאר פלוגת ר' שמעון ור' יהודה לענין מלאכה שאינה צריך לגופה, דלכאורה קשה לר"ש א"כ נילף ממילה והבערת בת כהן דמלאכה שאינה צריך לגופה חייב בכל מלאכת שבת, לשיטת הרשב"א דתיקון מצוה חשיב מלאכה שאינה צריך לגופה, ונימא מדאיצטריך קרא להתיר מילה הגם דהו"ל מלאכה שאינה צריך לגופה ש"מ דמלאכה שאינה צריך לגופה חייב, וכן נילף מהא דאסרה תורה הבערת בת כהן הגם דהו"ל תיקון מצוה דבעלמא נמי אפילו מלאכה שאינה צריך לגופה חייב, אך ז"א, דהלא מילה והבערת בת כהן הו"ל שני כתובים הבאין כאחד ואין מלמדין, משא"כ ר' יהודה לשיטתיה דס"ל במס' סנהדרין (דף ט"ז): דשני כתובים הבכ"א מלמדין, שפיר יליף ממילה והבערת כהן לכל מלאכת שבת דמלאכה שאינה צריך לגופה חייב עיי"ש, והיוצא לנו מזה דהא אם מלאכה שאינה צריך לגופה חייב או פטור תליא אם שכהבכ"א מלמדין או לא, דאי ס"ל שכהבכ"א מלמדין ס"ל דמלאכה שאינה צריך לגופה חייב, ואי ס"ל דאין מלמדין ס"ל דמלאכה שאינה צריך לגופה פטור.

דמ"ח), דלמ"ל קרא דבנין המשכן אינו דוחה שבת, כיון דעשה דוחה ל"ת לא אמרינן רק היכא דבעידנא דמיעקר ללאו מקיים העשה, כמבואר בשבת (דף ק"ב:) ובביצה (דף ח:) עיי"ש, וכאן לא הוה בעידנא, כיון דקיי"ל במסכת שבת (דף ק"ב:) הבונה כל שהוא חייב, והעשה אינה מתקיימת אלא בגמר עכ"ק.

ובס' חכמת התורה בפרשתן (צ"ב) כתב לתרץ, דיש לומר דהא דאמרינן דעשה אינו דוחה ל"ת רק בעידנא דמיעקר ללאו מקיים העשה, זהו רק בלא תעשה שאיסורו הוא בעצם המעשה והוא עצמו העבירה, ולכן אינו נדחה מפני עשה רק אם בעידנא דמיעקר ללאו מקיים העשה, אבל באיסורי שבת שיסוד איסורן הוא במחשבה, כדאיתא בחגיגה (ט:) דמלאכת מחשבת אסרה תורה עיי"ש, הרי דיסוד איסורי מלאכת שבת תלוי במחשבתו, ולכן היכא דסיבת מלאכתו הוא לצורך מצוה, נמצא דמיד כשעושה המלאכה ואז מכוון לשם מצוה, ממילא נדחה איסור המלאכה לאלתר מפני קיום המצוה, שהרי מחשבתו לשמים בעבור קיום המצוה, ולכן שפיר חשיב בעידנא דמיעקר ללאו מקיים העשה, והא דאמרינן בביצה (ח:) דלא הוי בעידנא, זהו ביו"ט, כיון דביו"ט לא בעינן מלאכת מחשבת, וכיון דאין האיסור תלוי במחשבתו לא נחשב בעידנא במה שמכוון לשם מצוה, אבל בשבת דבעינן מלאכת מחשבת לא בעינן בעידנא עכ"ד.

ומעתה יבואר המדרש, דהנה בלק ביקש מבלעם שיקלל את בני ישראל מחמת חטא העגל, דסבר שאין להם טענת מודעא שקבלוה באונס, דס"ל שני כתובים הבכ"א אין מלמדין, ולא גמרינן מינייהו לכל התורה דמעשה אונס אינו כלום, ע"ז אמר לו בלעם דטועה אתה בזה, דהרי הם לובשים בגדי שבת, והוא כדי לבטל כח המזיקים שנבראו בערב שבת בלי לבוש, וטעמא שלא נשלם בריאתן בערב שבת, כיון שביום השבת אי אפשר היה לבוראן, ואע"ג דכל מהותם הוא כרצועה לאלקאה והו"ל מלאכה שאינה צריכה לגופה, וע"כ דאיתא כמ"ד מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב.

והוסיף עוד ואמר, ולא עוד אלא שהולכין אצל הדרשה בשעה שהחכם יושב ודורש, דילפינן לה מהא דפתח הכתוב ויקהל משה דאיתא להורות שיעשו קהילות ויהא החכם יושב ודורש, דאי"ל דלכן הקהיל אותם כדי לומר להם דבנין המשכן אינו דוחה שבת, דע"ז לא צריך להזהיר אותם דידעינן דאינו דוחה כיון דלא הוה בעידנא, דגם באיסורי שבת בעינן דבעידנא דמיעקר ללאו מקיים העשה, דבשבת לא בעינן מלאכת מחשבת, דמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, ומשום דס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין, ושפיר גמרינן מהתם דאונס רחמנא פטריה, וקבלת התורה באונס אינו כלום, ושפיר איכא טענת מודעא, ומעתה אין עוד מקום לעורר עליהם במעשה העגל, ואיך אקללם ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

ונודע שבלק ביקש שבלעם יקלל את ישראל ע"י שיעורר קטרוג בגין חטא העגל ובכך יהא מקום שתחול הקללה וכמש"כ בתרגום יונתן (פרשה כ"ד-א) עה"פ וישת אל המדבר פניו, ושוי למדברא אנפוי למדכר עליהון עובדא דעיגלא דעבדו תמן, אמנם כבר כתבו המפ' דלכאורה יש להם אמתלא על אותו מעשה, לפי"מ דאיתא בשבת (פ"ח) ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם, אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם, אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא, (שאם יזמינן לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלוה באונס), ולפי"ז יש להם אמתלא על אותו מעשה שלא ייחשב להם לחטא, ואע"ג דע"ז הוא בכלל שבע מצוות שנצטוו ב"נ, מ"מ כיון דלא חטאו רק בשיתוף כדאיתא בסנהדרין (ט"ג) אלמלא וי"ו שבהעלוך וכו', ולכמה שיטות לא נצטוו ב"נ על השיתוף, כמש"כ הרמ"א (אור"ח סי' קנ"ו) ולפי"ז לא נחשב להם לחטא עכ"ד.

אך בספר עיר דוד (בית המלך חדר י"ב) ובספר כתר יוסף על תהלים (מזמור ס"ח) כתבו, דהא דיש טענת מודעא לבטל מתן תורה משום דניתנה באונס תליא אי ס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין, דמצינו שני כתובים המורים לפטור אונס מן העונש, חדא בפרשת כי תצא (פרשה כ"ב-כ"ו) ולנערה לא תעשה דבר, דמינה ילפינן במסכת נדרים (דף כ"ז) ובמסכת ב"ק (דף כ"ח:) דאונס רחמנא פטריה, ואידך בפרשת אמור (פרשה י"ז-ד) גבי שחוטי חוץ כתיב דם יחשב לאיש ההוא, ודרשינן במסכת זבחים (דף ק"ח:) ההוא למעט אונס ושוגג ומוטעה עיי"ש, ומעתה אי ס"ל דשני כתובים הבכ"א אין מלמדין, לא גמרינן מינייהו לכל התורה דמעשה אונס אינו כלום, וממילא ליכא טענת מודעא רבה לאורייתא לבטל נתינת התורה, משא"כ למ"ד דס"ל שני כתובים הבכ"א מלמדין, שפיר גמרינן מהתם דאונס רחמנא פטריה, וקבלת התורה באונס אינו כלום, ושפיר איכא טענת מודעא עכ"ד.

ואיתא בילקוט (ויש פרשת ויקהל), עה"פ ויקהל משה את כל עדת בני ישראל וגו', ורבותינו בעלי אגדה אומרים, מתחילת התורה ועד סופה אין בה פרשה שנאמר בראשה ויקהל אלא זאת בלבד, אמר הקב"ה, עשה לך קהילות גדולות ודרוש לפנייהם ברבים הלכות שבת כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהילות בכל שבת ושבת וכו', מכאן אמרו, משה תיקן להם לישראל שיהיו דורשין בענינו של יום, הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות החג בחג וכו' עיי"ש, הרי דילפינן ממה שפתח הכתוב ויקהל משה וגו', דהחכמים יהיו דורשין לפני בני ישראל.

והנה רשיז"ל עה"פ ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קודש שבת שבתון לה' וגו' כתב וז"ל, הקדים להם אזהרת שבת לציווי מלאכת המשכן לומר שאינו דוחה את השבת עכ"ל. והקשה בספר ערוך לנר עמ"ס יבמות (דף ו'), ובספר פנים יפות (בפרשתן), ובזר זהב ממז"ר הגאון מווייטצען זצ"ל (אות